19. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU MERKEZİ İDÂRESİ NEZDİNDE "*EFE VE ZEYBEKLER*" ÜZERİNDEN YARATILMAYA ÇALIŞILAN "*EŞKIYA*"ALGISI[1]

Efe ve Zeybekler 19. Yüzyıl başlarında zayıflayan merkezi idārenin ve oluşan otorite boşluğunun Batı Anadolu taşrasındaki toplumsal karşılığıdır. Devletin resmi kayıtlarında Efe ve Zeybeklerden *"İsyancı, Bozguncu, Âsî, Serseri Tāifesi, Fesatçı, Şākî, Eşkiyā"* şeklinde bahsedilmektedir. Yerli halkın dilinde ise Efeler ve Zeybekler birer halk kahramanıdırlar. Merkezi otorite nezdinde yaratılan bu *eşkiyā* algısının oluşmasında Batı Anadolu'daki yerli Hrıstiyan-Rûm unsurların Efe ve Zeybek kıyafeti giyerek yaptıkları bazı katliamların ve işledikleri suçların rolü büyüktür. Bu olaylar neticesinde, merkezi idārenin Efe ve Zeybeklere bakış açısı tamamen değişmiş, Efe ve Zeybek kıyafetlerinin giyilmesi tüm yurtta bir Hatt-ı Hûmāyûn'la yasaklanmıştır. Bu çalışmada Efe ve Zeybekler üzerinden yaratılan *eşkiyā* algısının oluşmasında, yerli Hristiyan-Rûm unsurların etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Efe ve Zeybekler, Eşkiyā, Hrıstiyan-Rûm, Batı Anadolu.

Zeybeklik[2] Türk kültürünün önemli sosyal olgularından birisi olup sosyal tarih yönüyle derinlemesine araştırılması gereken bir konudur. Ortaya çıkışı konusunda farklı tarihlendirmeler ve açıklamalar olsa da, bozulmaya başlayan Osmanlı merkezi idaresine yönelik Batı Anadolu taşrasında ortaya çıkan sosyal bir tepkinin zeybeklik olgusunu meydana getirdiği söylenebilir. Zeybeklik bu yönüyle Osmanlı'nın özellikle son yüzyılında merkezi otorite tarafından çoğunlukla def edilmesi gereken bir sorun ve çözülmesi gereken sosyal problemlerden birisi olarak tarihteki yerini almıştır.

Belgelerden takip edilebildiği kadarıyla merkezi idārenin, taşrada çıkan bu sorun hakkındaki tanımlamaları çoğunlukla eşkıyalık üzerinde temellenmiştir. Osmanlının son yüzyılda Avrupa'da meydana gelen büyük toplumsal ve yapısal değişimlere paralel olarak bir takım değişmeleri de kendi içinde yaşaması kaçınılmaz olmakla beraber,

---

[1]Umut SOYSAL, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Osmanlı Tarihi ve Eski Metinler Uzmanı, Sultanahmet/ İstanbul. E-mail: umuttt_soysal@hotmail.com

[2] YETKİN Sabri, Ege'de Eşkıyalık, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003

merkezi idarenin bunları kontrol etme ve yönlendirme konusunda büyük zorluklar yaşadığı da kabul edilen bir gerçektir. Kontrolünde zorluk yaşanan bu toplumsal şekil değiştirmelerin büyük bir kısmını, Avrupa'da yayılmakta olan milliyetçilik akımın etkisiyle ortaya çıkmaya başlayan milliyetçi, ancak imparatorluk için ayrılıkçı sayılan isyanlar oluşturur. Coğrafi yakınlık sebebiyle öncelikle balkanlarda meydana gelen bu toplumsal hareketler, zamanla tüm imparatorluk sathına yayılmıştır. Ayrılıkçı milliyetçi isyanlar, uzun süren savaşlar ve toplumsal dalgalanmalara ilave olarak sosyo-ekonomik yapısı bozulan imparatorlukta askeri sistemin gittikçe kan kaybetmesiyle birlikte güvenlik ve asāyiş problemleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılması ve yerine düzenli askeri bir teşkilatın bir türlü kurulamaması sonucu başkent İstanbul başta olmak üzere ülkenin hemen hemen her bölgesinde çeşitli asayiş problemleri ortaya çıkmış, kapitalist sistemin gittikçe artan baskısı sonucu bitme noktasına gelen üretim ve ticāri ilişkiler sekteye uğramış, asāyiş eksikliğinin de giderek artmasıyla iç ve dış ticaret durma noktasına gelmiştir. Batı Anadolu, özellikle İzmir ve limanı gelişmeye başlayıp ticari hacmini giderek artırmış olmasına rağmen yerli halkın hammadde üreticisi olmaktan öteye geçememesi, üretim araçlarını kontrol eden büyük şirketler, ticari sisteme hākim olan yabancı yatırımcılar ve levanten aile şirketlerinin de etkisiyle reāyā giderek fakirleşmiş, büyümeye başlayan ticari pastadan üretici sınıfın aldığı pay gittikçe azalmıştır. Uzun süren savaşlar ve Anadolu köylüsünün yıllarca savaşmak zorunda kalması, bunun yanında Tanzimat, Islahat ve meşrutiyet gibi toplumun tüm kesimlerini etkileyen büyük sosyal ve siyasal olaylar gayrimüslimlerin lehine, yerli üreticininse aleyhine bir takım gelişmelere sebep olmuş, ekonomik anlamda makas giderek açılmıştır. Oranı yüksek olan ve düzenli toplanamayan vergiler buna karşılık üretim hacminin yıllar geçtikçe gözle görülür bir şekilde azalması, bitmek bilmeyen savaşlar, çiftbozan işgücü, taşradaki işsizliğin artması, üretime katılması gereken potansiyel genç işgücünü pasifize etmiş, sosyal dalgalanmalara açık bu kitleyi gittikçe *mūtî* olmaktan uzaklaştırmış, devlet-taşra ilişkileri halk nezdinde kopma noktasına gelmiştir. Çoğunlukla yeniçeri bakîyesi eski asker kalıntılarının başını çektiği bu gruplar, taşradaki işsiz ve umutsuz genç potansiyel nüfusu da yanına çekmiş, oluşan bu silahlı genç kitlenin taşra elitine/ eşrāfa kapılanmak ya da eşkıyalık yapmak dışında pek bir seçeneği kalmamıştır. Bununla beraber bu kitlenin menzillerde bekçilik, refākatçilik, kır bekçiliği, koruculuk, küçük çaplı muhaberat işleri gibi daha legal

meşguliyet alanları da yok değildir. İmparatorluk coğrafyasında çoğunlukla eşkıyalık olarak nitelenen bu sosyal hareketlerin Batı Anadolu'daki karşılığı ise zeybekler ve bunların reisleri olan efelerdir. İç Anadolu da seymen adıyla karşılaşılan bu sosyal eşkıyalık türü adi hırsızlık ve soygunculuktan tamamen farklı bir yapıdadır. Çoğunlukla tütün, tuz kaçakçılığı, birtakım yasadışı işlerin ağırlıklı olduğu mikro düzeyde oluşan bu illegal ekonominin yönetilmesinde, paylaşılmasında ve çevriminde halk ile birlikte hareket eden bu eşkıyalara yardım, yataklık eden ve onlara hayranlık besleyen büyük bir halk kitlesi de mevcuttur. Sabri Yetkin'in sosyal eşkıyalık şeklinde tanımladığı bu eşkıyalık türü edebiyattaki soylu āsi[3]/vahşi kavramıyla örtüşmektedir. Yerli halk ile arasını iyi tutmak isteyen ve toplumdaki adalatesizliği sona erdirmek duygusuyla dağa çıkan bu kitlenin her ne kadar ideolojik bir amacı olmasa da sosyal içerikli hareketlere yol açtığı bilinmekte ve bunlar yine halk edebiyatı ürünleri yoluyla takip edilebilmektedir. Ege türkülerinde, halk hikayelerinde kendilerine yer bulan bu kişiler hakkında halkın merkezi otoriteyle aynı görüşü paylaşmadığı ortadadır.

İmparatorluk içerisinde Merkezi idare nezdinde *eşkiyā, şākî, isyancı, bozguncu tāifesi, başıbozuk vb*. gibi nitelemelerle kendilerinde söz edilen zeybekler ve bunların reisleri olan efeler hakkında eşkıya algısının oluşmasında her ne kadar zeybeklerin payı olsa da, Batı Anadolu ve Ege Bölgesi üzerinde siyasi politik ve ekonomik bazı amaçlar güden dönemin büyük emperyal güçlerinin de payı olduğu unutulmamalıdır. Gayrimüslim azınlıkların yoğunlukta oldukları bölgelerde meydana gelmesi muhtemel karışıklıklar ve kaos ortamı imparatorluğun iç işlerine yabancı müdahalesi için biçilmiş kaftan niteliğindedir. Oluşan bu kaos, sosyal kargaşalık ve çeşitli asayiş problemleri imparatorluğun elini uluslararası ilişkiler açısından oldukça zayıflatmıştır. Merkezi idārenin çok sıkı takibatına uğrayan Ege'deki eşkıyalık hareketleri, milliyetçi isyan hareketlerinden ve adi soygun olaylarından tamamen farklı bir görünüm arz etmektedir. Ege'deki eşkıyalığın tarihi zenginden alıp fakire veren, her ne kadar bunu başaramasa da kendi içinde tutarlı olmaya çalışan kendince bir hukuk ve ahlak düzeni oluşturmaya çalışan efeler ve zeybeklerle, yerli Rum-Hristiyan çetelerinden[4] ibaret değildir. Bunların

---

[3] MORAN Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2, İletişim Yay. 8. Baskı 2002, s. 21-46 *(Soylu Vahşi Olarak Kuyucaklı Yusuf* bölümü*)*.

[4] Megalo İdea'nın savunuculuğunu üstlenmiş olan Etniki Eterya yaygın asayişsizliği daha da pekiştirmek için siyasal eşkıyalık yapma yolunu seçmişti. Bu tip girişimlerle İzmir ve hinterlandını Makedonya'ya benzetip, büyük devletlerin müdahalesini gerçekleştirmeyi ve böylece emellerine ulaşmayı

dışında her ikisiyle alakalı, ancak bir o kadar da ikisinin dışında üçüncü bir eşkıyalık türü mevcuttur. Bu eşkıyalık türü kılık değiştirme temeline dayalı, nispeten planlı programlı örgütsel bir harekettir. Efe ve zeybek kıyafetinin halk düşüncesinde uyandırdığı simgesel anlamdan yararlanarak hareket imkānı bulan efe ve zeybek kıyafetine girmiş bu yerli Hristiyan-Rum çetelerinin işledikleri cinayetler ve çıkardıkları asayiş problemlerinin tamamı, efe ve zeybekler üzerine yıkılmıştır. Doğu Anadolu da nasıl Müslüman- Türk kıyafetine girerek Türkleri ve Ermenileri öldüren Ermeni çeteleri ve komitacıları varsa bunlarla paralel bir görüntü çizen Hristiyan-Rum çeteleri de, milliyetçilik akımının etkisiyle Batı Anadolu'da ve Ege'de bazı katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Bu konuda resmi kayıtlar sınırlı bilgiler vermektedir. Çünkü merkezi idare soruşturmalarda daha çok şekle takılmış, asayiş problemlerini gerçekleştirenlerin kimler olduğundan ziyade, kaba taslak bir değerlendirmeyle sorunun çözümünü yerel yöneticilere ve halka havale ederek bir nevi sorunu başından savmıştır. Osmanlı merkezi idaresinin askeri yaptırım gücünün giderek azalması sonucu soruşturmalar genellikle kağıt üstünde kalmış, uygulamaya dökülememiş, zeybek ve efeler eşkıya olarak nitelendirilmek ve devlet nezdinde idama mahkūm edilmek dışında pek bir yaptırıma uğramamışlardır. Bazı fiili cezalandırmalarda ise iyiyi kötüden, eşkıyayı halktan ayırmak için alınan kararların pek çoğu caydırıcılıktan uzak ve suç ceza dengesini gözetecek bir yapıda değildir. Merkezi idare, eşkıyalara karşı hukukun ve genel yargılama usullerinin dışına pek çıkmamış, dönemin yürürlükte olan kanunları gereğince kimilerini imparatorluğun uzak coğrafyalarına sürmüş, kimilerini kürek cezasına çarptırmış, cinayetle sonuçlanan olaylara yol açan zeybekleri ise idam cezasına çarptırmış, kimi zaman bunun da ötesine geçerek eşkıya/zeybeklerin kesik başlarını şehrin merkezi yerlerinde halka teşhir ederek eşkıyalara/ zeybeklere gözdağı vermek istemiştir. Devlet bilek gücüyle alt etmekte zorlandığı bu sorunun çözümünde çoğunlukla uzlaşma yoluna gitmiş,sık sık afv-ı humāyūn çıkarmış, efelerle anlaşma yollarını aramış, kimi zaman da çetelerden güçlü olanları yanına çekerek diğerleri üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Kimi zaman sistematik cinayetlere neden olan eşkıyalık hareketlerinin Avrupa ülkelerinde tepki uyandırması ve dış politikada

---

düşünüyorlardı. Cemiyet, idealine ulaşabilmek için Karabacak Karayot Oğlu Nikola, Hambriko Oğlu Penayot, Nikola, Kaptan Andreya, Kaptan Aleko ve Kaptan Foti gibi Rum çetelerini dağlara çıkartıyor, İzmir'deki Rumlarda bu çetelere her türlü yardımı sağlıyorlardı. Etniki Eterya, bölgedeki yerli Rum çetelerini örgütlemenin yanı sıra, Yunanistan'dan da bazı çeteleri Ege'ye çıkartmaktaydı: Kaptan Sokrat, Kaptan Ulaho ve Kör Mina çeteleri bunların başlıcalarıydı. YETKİN, Age., s. 56

Osmanlının elini zayıflatması merkezi idareyi daha sert kararlar almaya itmiştir. İyiyi kötüden, eşkıyayı halktan ayırmak için alınan kararların pek çoğu caydırıcılıktan uzak ve suç ceza dengesini gözetecek bir yapıda değildir.

Batı Anadolu coğrafyasında kayıtlara geçtiği kadarıyla merkezi idare nazarında zeybeklerin eşkıya ilan edilmesinin sebepleri yalnızca bu olaylarla sınırlı değildir. aşağıdaki birkaç örnek zeybekler ve eşkıyalık olaylarına farklı bir gözle bakılmasını sağlayacak bazı önemli ip uçları içermektedir. 1283 tarihli bir belgeden[5] anlaşıldığı kadarıyla Milliyetçilik akımının etkisiyle silahlanan, otorite boşluğundan da yararlanarak rahat bir hareket alanı elden eden yirmi kadar silahlı Hristiyan-Rum eşkıya, zeybek kıyafeti giyerek kendilerini gizlemiş, Ayazmand kazasına bağlı Beğlikkebir mahallesinde, merkezi idarenin ve taşra yönetiminin kısacası devletin temsilcisi olan memurlar ve kolcuları da yaralamış ayrıca bunların yüklü miktarda parasını da gasp etmiş, kasabanın katibini de öldürmüşlerdir. Osmanlı arşivinde efe ve zeybeklerin sistematik cinayetlere sebep olduğuna dair epey fazla belge olduğu düşünüldüğünde bunlardan ne kadarını efe ve zeybeklerin ne kadarını da efe ve zeybek kıyafeti giymiş Hristiyan Rumların gerçekleştirdiği sorusunun cevabı belirsizdir. Kaos ortamınıdan yararlanarak Batı Anadolu'ya Avrupalı devletlerin müdahalesinin gerçekleşmesini isteyen Rumların yarattığı bu efe ve zeybek *simülasyonları* [6]merkezi idareyi telaşa düşürmüş, devlet her seferinde daha sert tedbirler alma yoluna gitmiştir. Ancak her seferinde de deyim yerindeyse ihāle efe ve zeybeklere kalmıştır. Çünkü soruşturmalar çoğunlukla neticelenemediği için asayiş problemlerini gerçekleştiren zeybeklerin gerçekten zeybek mi yoksa *zeybek simülasyonu* olan Hristiyan-Rum çeteleri mi olduğu belirsizdir. Çünkü birkaç belge dışında kayıtlarda bu zeybek görünümlü zeybek simülasyonları hakkında fazla bilgi yoktur. Osmanlı arşivinde efe ve zeybeklerle ilgili belgelerin hemen hemen hepsi devletin baş etmeye çalıştığı eşkıya taifesi ve onların yol açtığı asayiş problemleri ile ilgilidir, merkezi idare, taşradaki temsilcileri dışında olaylardan habersizdir ve olayları yorumlamaktan uzaktır. Yukarıda bahsedilen örnek

---

[5] BOA. MVL.(Meclîs-i Vālā Riyāseti Belgeleri) Dosya:747 Gömlek:22, Tārih: 1283 N.21

[6] *Simülakr*: Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm. *Simüle Etmek*: Gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmak. *Simülasyon*: Bir araç, makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi. BAUDRİLLARD Jean, Simülakrlar ve Simülasyon, Çev: ADANIR Oğuz, Doğu–Batı Yay. Ankara, 6. Baskı s. 7

olayda yirmi kadar şahıstan bahsedilmesine rağmen yalnızca üçünün açık kimlikleri *(Yorgi, Yorgi'nin kardeşi Yani ve Bergamalı Çamurcu Mihāil)* açıkça tespit edilebilmiştir.

15 Şubat 1336 tarihli bir başka belgede[7] ise bu zeybek simülasyonlarının oluşturulmasında Yunan devletinin eliyle daha bilinçli, örgütlü ve sistematik bir durumdan söz edilmektedir.Bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla Batı Anadolu'daki bu şekil değiştirmiş Hristiyan-Rum unsurlar ve yaptıkları faaliyetler o coğrafyada bir takım büyük sosyal kargaşalıklara sebep olmuş, Avrupa kamuoyu nezdinde yapılan olumsuz propogandadan netice alınmış ve Yunan devleti bu faaliyetleri destekleme kararı almış, birinci dünya savaşının yarattığı kargaşalıkla Avrupa güçlerini de arkasına alan Yunanlılar Ege Bölgesi'nin büyük bir kısmını işgal etmişlerdir. İşgal mıntıkaları içerisinde bulunan Yunan çetelerine her türlü lojistik desteği sağlamış, işgal sınırları içinde bulunmayan yerlerdeki Rumlara ve Yunan çetelerine zeybek giysileri hediye etmişler, daha fazla zeybek simülasyonu yaratarak Batı Anadolu'daki etki alanlarını genişletmek istemişlerdir. Tüm bunlardan habersiz olan imparatorluk ise kendi halkına düşman olmuş ve neredeyse tüm Batı Anadolu'daki yerli halkı eşkıya ilan etmiştir. Yunanlıların bu planlı faaliyetlerinden haberdar olunduğunda ise merkezi idare *Düvel-i Îtîlāfiye Fevkalāde Komiserliğine* telgraf çekmiş, kendince derdini anlatmaya çalışmış ancak Avrupa ve dünya kamuoyunda sesini duyuramamıştır.

Birinci dünya savaşını kaybeden Osmanlı devleti, itilaf devletlerinin nüfuz alanına girmeye başladıktan sonra ülkenin hemen hemen pek çok yeri işgale uğramıştır ve imparatorluk coğrafyası içerisinde en uzun süre işgal altında kalan bölgelerden birisi de batı Anadolu, yani ege bölgesi ve çevresidir. Yüzyıllardır Batı Anadolu topraklarında, özellikle İzmir ve çevresinde megalo idea hayalleri kuran Rumların bölgede meydana gelecek asayiş problemlerinden en fazla çıkarı sağlayacak kesim olduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir husustur ve bölgedeki zeybek simülasyonlarının para ve insan kaynağını sağlamalarının gerekçesi bu karşılıklı çıkar ilişkisi düzleminde yorumlanmalıdır.

Merkezi idārenin efe ve zeybek kıyafetlerinin giyilmesini yasaklaması ise pek çok kez gündeme gelmiş ve tekrarlanmış bir olgudur. Tüm imparatorluk sathında

---

[7] BOA. DH. KMS.(Dāhiliye Nezāreti Kalem-i Mahsūs Müdiriyeti) Dosya No:52-5, Gömlek:50

özgürlük ve demokrasi rüzgarlarının estiği, en azından batılı devletlerin baskı ve zorlamaları sonucu estirilmek zorunda kalındığı dönemlerde devletin ard arda çıkardığı hatt-ı humāyunlar ve irādedelerle zeybek giysilerinin giyilmesini yasaklaması özgürlük rüzgarlarının imparatorlukda nüfus çoğunluğunu oluşturan Müslüman türk unsurlara pek ulaşmadığının göstergesidir. Tuncer Baykara[8]'nın Ali Vehbi[9] ve Raif Nezihi[10]'den naklettiğine göre efe ve zeybek kıyafeti giyme yasağı yalnızca 1838'de değil 1894 ve 1905'de de gündeme gelmiştir. Osmanlı'da modernleşmenin başlangıcı konusunda önemli bir kırılma noktasını teşkil eden Tanzimat ve yenileşme hareketlerinin başladığı tarihlere rastlayan bu yasaklar, imparatorluğun yenileşme, değişme ve modernleşme konusunda çok da gönüllü olmadığının belirtisidir. Yönetimi altında bulunan topraklarda her türlü bölgesel farklılığa saygı duyan, bunu koruyan ve gözeten devletin Batı Anadolu halkına giyim kuşam konusunda aynı müsamahayı göstermemiş olması düşündürücü olmakla birlikte benzer yasakçı uygulamaların da etkisiyle halkın devlete karşı olan aidiyet duygusunun zayıflamasının sebeplerinden birinin de bu tür yasakçı uygulamalar olduğu düşünülebilir. 20.12.1838 tarihli bir hatt-ı humāyunda[11] zeybek giysilerinden "*Aydın sancağı āhālilerinin telebbüs etmekde olduğu zeybek kisve-i mekrūhesinin dahî bir hüsn-i rābıtaya vāz' ve idhāli lāzım gelerek o makūle zeybek donu ve külahı iktisāsı bunların adet-i kadîmeleri idüğüne mebnî olup mugāyir-i rızā-i ālî olduğunu bilmeyerek iktisā eden ehl-i ırz makūlesi fakat bir defā tenbih ile elbise-i mezkūreyi terk etmişler ise de bāzı eşkiyā ve edebsiz makūleleri muzır olarak aralık aralık elbise-i mezkūreyi iktisā eylemekde oldukları"* şeklinde bahsedilmekte ve bu kıyafetlerin giyilmemesi konusunda çevre kazaların kadılarından taahhüd alındığını bildiren bir yazı Aydın Müşiri Tahir Paşa tarafından merkezi idareye iletilmiştir. Adı geçen belgeye göre bu ehl-i ırz tāifesinin bilmeden yaptıkları bir hatadan ibarettir ve tekrar edilmeyecektir. Merkezi idarenin bölgedeki temsilcileri olan yerel yöneticilerden Aydın Müşiri Tahir Paşa'nın bölgedeki olaylara bakış açısı bu şekildedir.

---

[8] BAYKARA Tuncer, Zeybekler, Zeybek Elbisesi Giyme Yasağı, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 22, Yıl:1969, s. 59-61

[9] VEHBİ Ali, Acıpayam, Yıl: 1951, Ankara, s. 198' den nakleden BAYKARA, A.g.m.

[10] NEZİHİ Raif, İzmir'in Tarihi, Yıl:1926, Forma:12, s. 3-4'den nakleden BAYKARA, A.g.m.

[11] BOA. HAT. (Hatt-ı Humāyūn) 33187- A, Tārih: 1254. L. 03 [20.12.1838]

1 Aralık 1838 tarihli bir başka belgede[12] ise bu kez Birgi Kadısı Es-seyîd İbrāhim Ferid tarafından efe ve zeybek elbiselerinin giyilmeyeceğine dair merkezi idareye bir taahhüd sunulmuştur. "*Aydın sancağı ahālilerinin zeybek kisve-i mekrūhesini telbîs etmekte olduklarını ve bundan böyle o makūle zeybek donu ve külahı giyilmemesi husūsu esbāb-ı vesāilinin istikmāline mezid-i itinā ve dikkat ve mugāyiri harekete cesāretle nefsinizi mühlikeye ilkādan hazer olunmak bābında bir kıt'ā buyuruldu-ı müşirāneleri"* ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla tüm imparatorluk çapındaki halkın giyim kuşamına bir düzen verildiği fakat verilen düzene, yani kılık kıyafet değişikliğine uymayan zeybeklerin aynı zamanda padişahın emrine de karşı gelmiş sayılacağı ve bunda ısrar ederlerse hayatlarının tehlikeye gireceğine dair yine tehditkār ifadeler söz konusudur.

Osmanlı imparatorluğunda efe ve zeybeklere uygulanan yaptırımlar, meydana gelen kovuşturma ve soruşturmalar, her türlü tedbir, tenkil ve takibin sebepleri arasında her ne kadar efe ve zeybeklerin yol açtıkları asayiş problemlerinin payı olsa da, bölge üzerinde hakimiyet kurmak isteyen yabancı emperyal güçlerin ve onların imparatorluk içerisinde temsilcileri olan azınlıkların faaliyetleri de göz ardı edilmemelidir. Milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı tebaası olmayı reddedip kendi ulusal devletlerinin kurmak isteyen Rumlar da meydana getirdikleri bu zeybek simülasyonları ve onların tırmandırdığı olaylar neticesinde devlet halkına düşman olmuş, asıl büyük tehlikenin efe ve zeybeklerden değil de emperyal güçlerden ve onların taşeron temsilcilerinden geldiğini anladığında da iş işten geçmiştir. Osmanlı Arşivi'ndeki bu konudaki yüzlerce belgeden neredeyse adım adım takip edilebilen bölgedeki olaylarda impartorluğun ne yazık ki bu acıklı durumu açıkça görülmektedir. Zeybek ve efelerin Türk tarihindeki yeri ve önemi ilerleyen yıllarda kendini belli etmiş, milli mücadele sırasında hazır silahlı birlikler olarak kabul edilebilecek bu kesim Yunanlıların Batı Anadolu'daki işgal hızını yavaşlatmış, Batı Cephesi'nin kuruluşuna kadar bölgede koruma ve kollama faaliyeti gerçekleştirmişler, çok büyük bir kısmı da düzenli orduya katılmışlardır. Bütün bu söz konusu bilgiler göz önüne alındığında merkezi idare ve bölge halkının efe ve zeybeklere karşı olan bakış açılarındaki farklılığın sebebi de bir nebze de olsun açıklığa kavuşmuş olacaktır.

---

[12] BOA. HAT. (Hatt-ı Humāyūn) 33187- B, Tārih:1254.N.14 [01.12.1838]

KAYNAKÇA

BAYKARA Tuncer, Zeybekler, Zeybek Elbisesi Giyme Yasağı, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 22, Yıl:1969, s. 59-61

BOA. DH. KMS.(Dāhiliye Nezāreti Kalem-i Mahsūs Müdiriyeti) Dosya No:52-5, Gömlek:50, Tārih:1338 Ca. 25 [06.02.1920]

BOA. HAT. (Hatt-ı Humāyūn) 33187- A, Tārih: 1254. L. 03 [20.12.1838]

BOA. HAT. (Hatt-ı Humāyūn) 33187 Tārih: 1254 L. 08 [25.12.1838]

BOA. HAT. (Hatt-ı Humāyūn) 33187- B, Tārih:1254.N.14 [01.12.1838]

BOA. MVL.(Meclîs-i Vālā Riyāseti Belgeleri) Dosya:747 Gömlek:22, Tārih: 1283 N.21

MORAN Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2, İletişim Yay. 8. Baskı 2002, s. 21-46 *(Soylu Vahşi Olarak Kuyucaklı Yusuf* bölümü*).*

YETKİN Sabri, Ege'de Eşkıyalık, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003

EKLER

BOA. MVL.(Meclîs-i Vālā Riyāseti Belgeleri) Dosya:747 Gömlek:22, Tārih: 1283 N.21 [27.01.1867]

Ayvalık Kāimmakāmlığına ve bil-mutasarrıf Karesi Mutasarrıflığına

Geçenlerde bir gece zeybek kıyafetinde olarak yirmi kadar şahıs Ayazmand kazāsında vākî Beğlikkebîr mahallesini basıp kātibi katl ve idām ve me'mūriyle kolcularından birini dahî başlarından cerh ile me'mūr-i mumāileyhin on iki bin bu kadar guruş naktiyle eşyāsını gasp eylemiş olmağla üzerine tahrirāt-ı lāzimiye ibtidār ve civār mahaller umūr-ı mülkiye me'mūrlarına iş'ār ve keyfiyet olunmasıyla berāber eşhās-ı merkūmenin Ayvalık'a tābî Küçükköy ahālî Hristiyanlarından olduklarına zann-ı kāvî hāsıl olmasına mebnî mazannā-i sūî olan çend neferini hāneleri basılarak kendileri taht-ı istintāka alınarak görünen emārete nazaran bunlardan Yorgi ve karındaşı Yani'nin Bergamalı çamurcu Mihāil'in fezahāt-ı mezkūrede medhalleri olduğu anlaşıldığından merkūmān Yorgi ve Yani'nin istintākları icrā kılınmakta idiğü ve merkūm Mihāyil'in emr-i taharrisi mahalle müdürlüğüne bildirildiği 8 Şa'bān 83

tārihli ve 5 numara vārid olan tahrirātınızda inhā ve buna müteākib rüsūmat-ı emānet-i celîlesinden gelen tezkirede eşhās-ı merkūmenin derdestiyle haklarında muāmele-i kānūniyenin icrāsı beyān ve inbā kılındığına bināen meclis-i vālā-ı ahkām-ı adliyeye havāle ile muhākemāt dāiresinde lede'l-müteālā bu hādisenin vukū'una müteākib Karesi mutasarrıflığından vürūd iden telgrafnāme üzerine civar mahaller me'mūriyle bil'muhābere eşhās-ı merkūmenin ele geçirilmesine akdem olunmasına cevāben bā-telgraf bildirilmiş olduğundan ve şu hādise-i fevke'l-gāye fāzih şey olarak her türlü tedābir-i mümküne ve seri'ānın nin icrāsıyla istifā-i hukūk ve isticrā-i hükm-i kānūniyye sarf-ı celi miknet-i vazāif-i, mehām hükümetten bulunduğundan Yunanlıların tā'mik-i istintāklarına itinā ve tahkikāt-ı sāire icrā ile zî-medhāl olanlar zāhire ihrāc der-dest edilip münferiden ve yek-diğerleriyle müvāceheten usūl-i vechîle istintāk ve muhākemeleri bil'ifā hāsıl olacak neticenin bā-mazbata ve istintāk-nāme izāhan inhāsı husūsunu mutasarrıflık-ı mezkūr ile tarafınıza bildirilmesi tezekkür ve tebliğ kılınarak keyfiyet mutasarrıflık / kaymakamlık-ı mezkūra bildirilmekle bil-muhābere ifā-yı muktezāsına mübāderet eylemeniz siyākında şukka.

1283 Ramazan [13]21 1282 Kānūn-ı sānî [13]15

BOA. DH. KMS.(Dāhiliye Nezāreti Kalem-i Mahsūs Müdiriyeti) Dosya No:52-5, Gömlek:50, Tārih:1338 Ca. 25 [06.02.1920]

Dāhiliye Nezāreti Kalem-i Mahsūsa Müdüriyeti Fî 15 Şubat [13]36

Hāriciye Nezāret-i Celîlesine

Yunanîlerin İzmir ve havālisinde pek çok zeybek elbisesi tedārik ederek bunların bir kısmını işgāl mıntıkaları dāhilindeki Yunan çetelerine iktisā ve bir kısmını da işgal hāricinde bulunan mıntıkadaki Rumlardan fikirlerine hizmet edecek olanlara isrā' ettikleri ve bu günlerde hazırladıkları umūmî bir taarrūz esnāsında bu zeybek elbiseli çetelerle işgāl mıntıkası dāhil ve hāricinde İslām ve Hristiyān ahāliye karşı tecāvüzlerde bulunarak Yunan taarruzuna mukābil Hristiyan ahālinin bizim tarafımızdan katl-i ām edildiğini iddiāya kalkışacakları ve sūret-i mevsūkada istihbār olunduğuna dāir tafsilātı ve bāzı ifādatı hāvî Düvel-i Îtilāfiye fevkalāde komiserliğine çekilen telgrafnāme sūretinin nakliyle Aydın ve havālisi umūm Kuvā-i Millîye Kumandanlığından alınan telgrafname ve leffen savb-ı ālî-i nezāretpenāhilerine tisyār

kılındı. İstihbārat-ı vākı'ā sahih ise bil- vücūh şāyān-ı ehemmiyet bulunamayacağından icāb edenlerin cālib-i nazar-ı dikkatleri mütevākkıf-ı müsaāde-i āliyye-i dāverîleridir. Ol bābda.

Tebyiz. Tārih Fî 15 Şubat [13]36

BOA. HAT. (Hatt-ı Humāyūn) 33187 Tārih: 1254 L. 08 [25.12.1838]

Senîyü'l himāma kerîmüş-şimā devletlū ātūfetlū efendim hazretleri

Aydın ahālisinin mine'l-kadîm telbîs etmekte oldukları zeybek kisve-i sākilesinin ne vechîle men' ve terk ettirildiği ve bu maddeye taahhüdü şāmil bā'zı kazālar tarafından ilāmat dahî verilerek takdîm ve irsāl olunduğu ifādesine dāir Aydın müşîri ātūfetlū Māhir Paşā hazretlerinin bu def'ā vürūd eden şukkasıyla tasrî' ser-ālîden ihtirāzen ilāmāt-ı merkūmenin yalnız bir kıt'āsı manzūr-ı meāl-mevfūr cenāb-ı cihānbānî buyurulmak üzere mersūl sūy-i sāmîleri kılındığı ve vākıā kisve-i mezkūre öteden beri çirkin bir kıyāfet bulunup sāye-i mecidiyet-vāye-i Hazreti mülūkānede şimdi müşarünileyh ol-vechîle men'ini istihsāl eylemesi pek isābet olmuş olduğundan muvāfık irāde-i senîyye-i cenāb-ı şehriyāri buyurulur ise sitāyişlice cevābnāne yazılmayacağı beyānıyla tezkire-i senāveri terkimine mübāderet olundu efendim.

Mārūz-ı çāker-i kemîneleridir ki:

İşbu tezkire-i vekālet-penāhileriyle müşîr-i müşārünileyhin şukkası ve ilāmatın bir kıt'āsı mübārek hāk-i pāy-i humāyūn hazret-i mülūkāneye 'arz ve takdîm ile meşmūl lihāze-i şevket ifazā cenāb-ı hilāfet-penāhiye buyurulmuştur. Sāye-i mecidiyet-vāye-i cenāb-ı hilāfet-penāhilere kisve-i sakîle-i mezkūrenin men' ve def'i husūsunun istihsāline Müşîr-i müşārünileyhin muvaffakiyeti nezd-i humāyūn-ı cenāb-ı cihān-bānîde sezāvār-ı tahsîn buyurulmağla ol vechîle tahsini hāvî cevabnāme tahrîr olunub ancak bu maddenin arkası boşlanıp da gevşek tutulduğu lahde bāzı edebsiz ve eşkiyā makūleleri yine iktisāye fırsat bulacaklarına ve bu sūret dahî rızā-ı ma'ādelet iktizā'ı mülūkānenin mugāyiri bulunacağına bināen livā-i mezbūrun her tarafında işbu elbise-i sakîle-i mezkūrenin men'i küllî ile men' olunması husūsuna bā'dezin- dahî himmet eylemesi ve vesāyāsının cevāb-nāme-i mezkūre derc ve te'kîd kılınması muktezā'ı emr ü fermān muhabbet-ünvān Hazret-i cihān-dārîden idüğü Mālūm-ı ālîleri buyuruldukda ol-bābda emr ü fermān hazret-i menlehü'l-emrindir.

BOA. HAT. (Hatt-ı Humāyūn) 33187- A, Tārih: 1254. L. 03 [20.12.1838]

Cenāb-ı āferin bende-i arş-ı berin celle şānehü an ihātati efkāri'l mütefekkirîn mücedded ü kavānîn-i devlet ve mümehhid ü deāyim-i şevket-i saltanāt olan şevket-meāb kerāmet-nisāb efendimiz hazretlerine ve zāt-ı merāhim-simāt-ı hidivîlerine ömr ü ikbāl feravān-ihsān ve zıll-i zalîl-i bî-adîllerin mufārık bendegān ve hususān bu abd-i şakirü'l ihsānları üzerinde mahdūd ve sāyebān buyursun āmin.

Malūm-ı merāhim-melzūm-ı veliyü'l niamîleri buyurulduğu üzre memālik-i mahrūsetü'l mesālik-i hazret-i şāhānede mutavattın olub zîr-i nigîn-i übbehet-karîm-i cenāb-ı veliyü'l niamîlerinde āsūde nişîn olan kātıbe-i bilād ahālilerinin telebbüs eylemekde oldukları elbise-i kādîme ve cāme-i anīkalarına hüsn-i sūret verilerek himmet-bülend-i rütbet-i dāverāneleriyle cümlesi yoluna ve sırasına girmiş vesāye-i mekārim-vāye-i alîyyelerinde āsākir-i redîfe umūrı müşirliği muhavvel uhde-i çakerānem buyurmuş olduğu Aydın sancağı āhālilerinin telebbüs etmekde olduğu zeybek kisve-i mekrūhesinin dahî bir hüsn-i rābıtaya vāz' ve idhāli lāzım gelerek o makūle zeybek donu ve külahı iktisāsı bunların adet-i kadîmeleri idüğüne mebnî olup mugāyir-i rızā-i ālî olduğunu bilmeyerek iktisā eden ehl-i ırz makūlesi fakat bir defā tenbih ile elbise-i mezkūreyi terk etmişler ise de bāzı eşkiyā ve edebsiz makūleleri muzır olarak aralık aralık elbise-i mezkūreyi iktisā eylemekde oldukları tahakkuk eylemiş olduğuna bināen te'dib ve güş-māl olunacakları evvelce ilān olunup itaat etmeyenleri bulunduğu halde iktizāsının ihzāsına müsaādāt kılınmak lāzım gelmiş olduğuna bināen Aydın sancağının hāvî olduğu kazālara buyruldu-i ācizî neşriyle ilān olunmuş olmakdan nāşî fî-mabād zikr olunan zeybek zī ve kıyāfetinde kimesne bulunmayacağı husūsuna kezā kazā ahālilerinin müteahhid olduklarını musaddak livā-i mezkūr kazā ve kasabātı nevāibinin sav-ı ācizî mebūs gönderilmiş on beş kıta ilān-ı şer'iyeleri manzūr-ı übbehet-müşır-ı hidîvîleri buyurulmak üzere bu def'ā leffen takdîm-i hāk-i pāy-i dāverāne kılınmış olmağla bî-menniihi keyfiyet ilānāt-ı mezkūre müeddālarından dahî muhāt-ı 'il-i ā'lem-ārāy-ı cenāb-ı vekālet-penāhileri buyuruldukda ol bābda ve her halde emr ü fermān hazret-i menlehü'l emrindir.

Fi 3 Lam Sene [12]54

Bende Mehmet [Tahir Paşa]

BOA. HAT. (Hatt-ı Humāyūn) 33187- B, Tārih:1254.N.14 [01.12.1838]

Mārūz-ı dā'î-i devām-ı ömr-i devlet-i müşîrānelerdir ki:

Müstağnî-i tā'rif-i beyān ve cümle indinde müsellem ve 'āyān olduğu vech üzre müceddeed kavānin-i devlet ve mehd ü ā'lem şevket ve hilāfet olan şevket-meāb kerāmetnisāb hullide saltanātü'l-yevmü'l hisāb-efendimiz hazretlerinin sāye-i müceddediyet vāye-i Hazret-i kişver-i küşāyilerinde memālik-i mahrūsetü'l-mesālik-i şahānede mutavattūn zir-i cenah müstelzimü'l encām-ı şehinşāhānede müstazîl-i kāfe-i ahāli ibādın iktisā etmekte olduğu elbise-i kadîme ve cāme-i ātikalarına hüsn-i sūret verilerek himmet-bülend-i cenāb-ı cihānbānî ile cümlesi yoluna girmiş olup ancak Aydın sancağı ahālilerinin zeybek kisve-i mekrūhesini telbîs etmekte olduklarını ve bundan böyle o makūle zeybek donu ve külahı giyilmemesi husūsu esbāb-ı vesāilinin istikmāline mezid-i itinā ve dikkat ve mugāyiri harekete cesāretle nefsinizi mühlikeye ilkādan hazer olunmak bābında bir kıt'ā buyuruldu-ı müşirāneleri Tatar Hüseyin Ağa kulları yediyle Birgi ve Ödemiş ve Keles kazāları mahkemesine lede'l şerefü'l vürūd ve lāzımü'l-huzūr ve muvācehelerinde feth ve ferāset ve mazmūn-ı îtāat makrūnu cümleye îlām ve işāat olundukda merāsim-i mütāvāt-ı anebü'l edā ber-mūceb-i buyuruldı-ı-sāmî āmel ve harekete bilā-ittifak müteāhhîd oldukları hāk-i pāy-i vezirānelerine îlām olundu. Bākî emr ü fermān hazret-i menlehü'l emrindir. Fî el-yevm seb'ā işrîn ramazānü'l mübārek. Sene erbā ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf. [1254]

El- abdü'l dāi lî devām-ı ömr-i devletükumü'l ālî

Es-seyîd İbrāhim Ferid[13] *hafidi Muhyî-zāde el-mevlā hilāfet-i medîne-i Birgi*